

RIMSKA VILA SA SLAVENSKIM NASELJEM U TUTNJEVCU

Rimsko naselje u Tutnjevku leži uz put Koraj-Bjeljina. Tragovi ruševina se nalaze na malim brežuljcima koji se nižu oko Krive Rijeke, i sa jedne i sa druge strane. Ruševine se već teško razaznaju jer se teren obrađuje. Izgleda da nisu brojne, nego kao i u Lisičićima skupina od 3—4 zgrade. Po ostacima sudeći vile su malih dimenzija, a to potvrđuju i istraživanja. I ovdje su samovlasno prekopavali. Tako je 1888 godine T. Dragičević otkrio djelimično zgradu ($11,5 \times 10$ m) na njivi Stojana Šešljica. Po njegovom izvještaju našao je tri sobe, od kojih su dvije bile naljevane betonom a jedna potaracana opekom. Od nalaza spominje jednu zdjelu, nešto ulomaka keramike i stakla, te nešto kosti. Međutim nije dat nikakav plan zgrade¹.

Nešto niže od ove zgrade, a bliže potoku, leži druga ruševina na njivi Dimitrija Sekulića. Ovo mjesto okolni stanovnici nazivaju kaldrma. Istražni rov je pokazao, da su na tom mjestu temelji prilično očuvani, te je sredstvima Zavičajnog muzeja u Tuzli preduzeto istraživanje ove zgrade. Na iskopavanju je učestvovala direktor Zavičajnog muzeja Milica Baum.

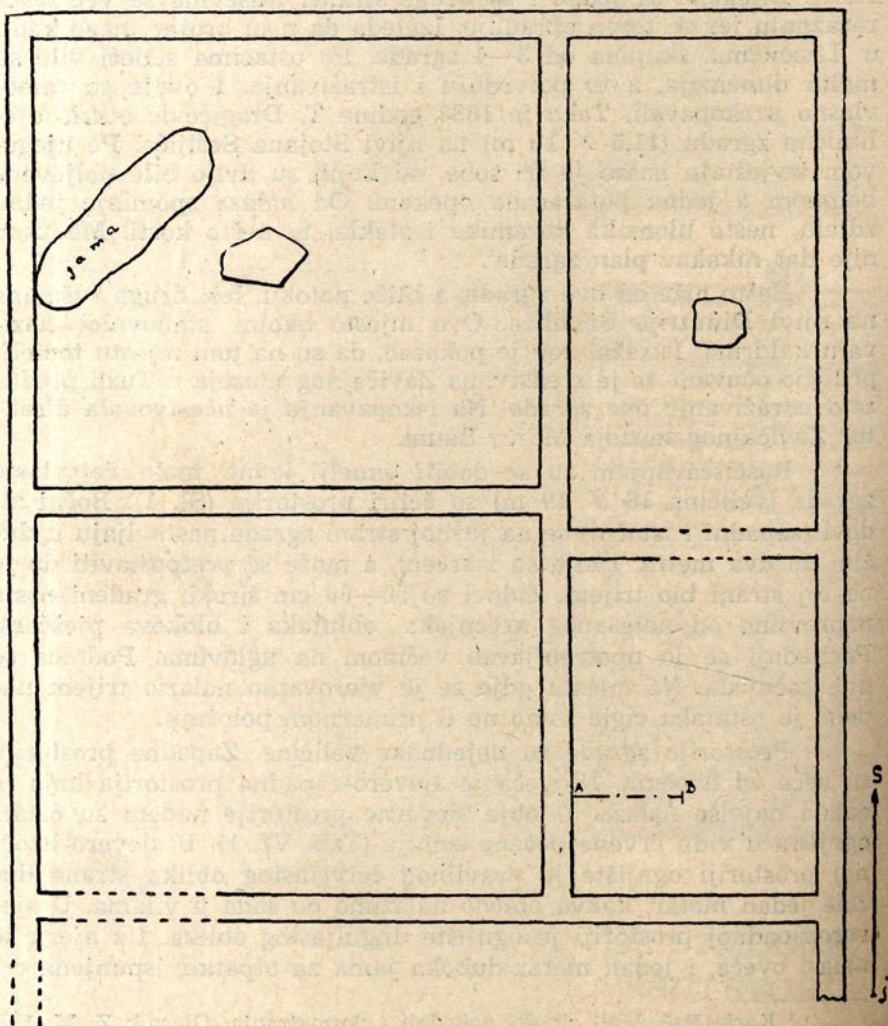
Raščišćavanjem su se dobili temelji jedne male četvrtaste zgrade (veličina 16×19 m) sa četiri prostorije (Sl. 1). Bočni zidovi (zapadni i istočni) se na južnoj strani zgrade nastavljaju u dužini do dva metra. Dalje su iskrčeni, a može se pretpostaviti da je na toj strani bio trijem. Zidovi su 50—60 cm široki, građeni dosta nepravilno od netesanog krečnjaka, oblutaka i blokova pješčara. Posljednji se je upotrebljavao većinom na uglovima. Podnica se nije sačuvala. Na mjestu gdje se je vjerovatno nalazio trijem nađeno je ostataka cigle samo ne u primarnom položaju.

Prostorije zgrade su nejednake veličine. Zapadne prostorije su veće od istočnih. Najveća je sjevero-zapadna prostorija koja je dala i najviše nalaza. U obje sjeverne prostorije nađeni su ostaci ognjišta u vidu crvene pečene zemlje (Tab. VI, 1). U sjevero-istočnoj prostoriji ognjište je pravilnog četvrtastog oblika strane dužine jedan metar, kakvo obično nalazimo do sada u vilama. U sjeverozapadnoj prostoriji je ognjište duguljastog oblika. Uz njega se nalazi oveća, i jedan metar duboka jama za otpatke, ispunjena cr-

¹ Karlo Pač, Mali rimski nahodaji i posmatranja, Glasnik Z. M. 1897 god., str. 520 (Wiss. Mitt. VI, str. 245).

nom masnom zemljom koja potiče od organskih materija, te nešto fragmenata kostiju. Postojanje ove jame za otpatke, neobične za rimske vile, mogu objasniti tek dalje ispitani nalazi i kulturna stratigrafija. Ovi detalji nastambe, i sitni nalazi, su jedini ostaci života u ovoj vili.

Od nalaza je najbrojnija i najinteresantnija keramika, zatim je nađeno nešto metalnih predmeta i stakla. Među keramikom imamo uglavnom dvije grupe, finiju rimsko-provincijsku i domaću keramiku. Među finijom keramikom zastupljena je pretežno crvena keramika dok je siva rijetka.

Sl. 1

1. CRVENA I SIVA KERAMIKA

Keramika je sva nađena u odlomcima, koji se, sem zdjela (Tab. IV) nisu dali rekonstruisati, te su karakteristični profili dati prema mjestu nalaza. Zastupljeni su profili vrčeva, zdjela, lonaca, te većih i manjih posuda koje osim broja 17. pripadaju tipu crvene keramike.

Sjeverozapadna prostorija:

1) Odlomak profiliranog grla vrča sa oblom drškom (diam. grla 5,2, vis. 8,5 cm: Tab. I, 13).

2) Fragmenat oboda izvijen na van lončića tankih zidova (diam. $4,2 \times 2,2$ cm: Tab. I, 14).

3) Fragmenat oboda lončića blago izvijen van ($4,5 \times 2,5$ cm: Tab. I, 15).

4) Fragmenat kružno zadebljanog oboda zdjele ($6 \times 3,5$ cm: Tab. I, 16).

5) Fragmenat širokog horizontalno izvijenog oboda van sa tri koncentrično udubljene linije na horizontalnoj površini oboda (6×2 cm: Tab. I, 17).

6) Fragmenat oboda zavijen unutra zdjele kosih zidovja ($8,5 \times 3,3$ cm: Tab. I, 18).

7) Fragmenat profiliranog grla većeg vrča ($6,7 \times 4$ cm: Tab. I, 19).

8) Fragmenat oboda kružno zadebljan ($6 \times 2,6$ cm: Tab. I, 20).

9) Fragmenat oboda horizontalno izvijen van sa tragom firnisa na površini ($5 \times 2,8$ cm: Tab. I, 21).

10) Odlomak keramike sa reljefnom pretstavom konjanika u galopu, lijevom rukom izgleda drži uzde, desna mu je uzdignuta ($5,5 \times 4$ cm: Tab. I, 22; Tab. VI. 41).

11) Fragmenat širokog oboda zdjele, koso otsječenog sa žlijebom sredinom površine ($10 \times 4,5$ cm: Tab. I, 23).

12) Fragmenat širokog oboda lonca horizontalno izvijen van ($8 \times 4,5$ cm: Tab. I, 24).

13) Fragmenat širokog, koso otsječenog oboda sličan prethodnom ($4,3 \times 2,6$ cm: Tab. I, 25).

14) Fragmenat kružno zadebljanog oboda ($5,5 \times 5,3$ cm: Tab. I, 26).

15) Fragmenat plitke zdjele oboda zavijenog unutra ($5,5 \times 3,5$ cm: Tab. I, 27; rekonstrukcija na sl. 2; 1).

16) Fragmenat zdjele oboda povijenog unutra ($7,5 \times 4,5$ cm: Tab. I, 28).

17) Fragmenat grla vrča od sivo pečene zemlje sa tragom zelene gledi na površini (otvor 3,5 cm: Tab. I, 29).

Od ove nabrojane vrste oboda još je zastupljeno kružno zadebljanih oboda zdjela sličnih br. 8 (Tab. I, 20). Zastupljeno je i jedno ravno (diam. 4,5 cm) i jedno prstenasto dno (diam. 6,5 cm), zatim vrlo mnogo odlomaka posuda raznih veličina, među njima i jedna velika drška sa tri rebra. U ovoj sjeverozapadnoj prostoriji

nađeno je najviše fragmenata crvene keramike. Crvena keramika je od dobro prečišćene i pečene zemlje raznih nijansi do svijetlo crvenkaste i sasvim svijetle boje. Pojedini fragmenti pokazuju nešto lošiji rad i manje prečišćenu zemlju, ali većinom su svi fragmenti tvrdo pečeni i pokazuju samo malo odstupanje od uobičajene dobre tehnike rimske provincijske crvene keramike. U ovoj sobi je nađeno samo par fragmenata sive keramike, i od karakterističnih je samo jedan naveden (br. 17).

Sjeveroistočna prostorija:

18) Fragmenat velike posude sa ukrasom urezanih snopova paralelnih linija i između njih valovitih (dim. $5,5 \times 4,5$ cm: Tab. II, 1).

19) Fragmenat oboda zdjele povijen unutra ($6,3 \times 3,2$ cm: Tab. II, 2)

20) Fragmenat oboda sive keramike nešto zadebljan i izvijen van ($6,6 \times 2,5$ cm: Tab. II, 3).

21) Grlo vrča konusnog oblika (otvor 4 cm: Tab. II, 4).

22) Fragmenat plitkog tanjira, prstenastog dna i ruba povijenog unutra (preč. otvora 9,2 cm, dna 4 cm: Tab. II, 5 i sl. 2,2).

23) Obod vrča kružno zadebljan (otvor 4,5 cm: Tab. II, 6).

24) Fragmenat ravnog oboda grla vrča koji se prelama i sužuje (otvor 3 cm: Tab. II, 7).

25) Fragmennat sive zdjele od nedovoljno pročišćene zemlje sa simetrično poređanim rupicama ($5,5 \times 3$ cm: Tab. II, 8).

26) Fragmenat ravnog dna jedne velike posude kosih i debelih zidova (diam. dna 20 cm).

Po količini crvene keramike ova prostorija dolazi odmah iza sjeverozapadne prostorije. Siva keramika je i ovdje slabo zastupljena, svega sa dva do tri fragmenta a od njih je jedan naveden pod br. 25.

Jugozapadna prostorija:

27) Fragmenat oboda velike posude horizontalno izvijen van ($9,5 \times 4$ cm: Tab. II, 12).

U ovoj prostoriji nađeno je samo par fragmenata crvene keramike (8—10 komada).

Jugoistočna prostorija:

28) Fragmenat oboda male posude izvijen horizontalno van ($5,5 \times 4$ cm: Tab. III, 6).

29) Fragmenat oboda male posude koso izvijen van ($5,8 \times 3,7$ cm: Tab. II, 3).

30) Mali fragmenat sive posudice tankih zidova sa nizom rupica ($4,5 \times 3,5$ cm: Tab. III, 8).

I u ovoj prostoriji je srazmjerno malo zastupljena crvena keramika. Međutim najbolje su u ovoj prostoriji zastupljeni ostaci sive keramike. Među njima se nalaze odlomci neke veće posude debelih zidova na kojima se vidi još trag zelene gledi na unutarnjoj površini. Jedan fragmenat sive keramike ima mrku prevlaku od dimljenja.

Uz istočni zid:

Izvan zgrade našlo se je samo uz istočni zid dosta brojne keramike, i to:

31) Odlomak visokog uskog grla posude sa dve urezane paralelne linije ($6 \times 6,5$ cm: Tab. III, 11).

32) Odlomak zdjele kosih zidova oboda povijenog unutra (10×5 cm: Tab. III, 12).

33) Odlomak širokog horizontalnog oboda sive zdjele ($6,5 \times 3,3$ cm: Tab. III, 13).

34) Odlomak vertikalnog profiliranog oboda male zdjele ($5,5 \times 3,5$ cm: Tab. III, 14).

35) Odlomak koso povijenog unutra oboda zdjele kosih zidova ($7 \times 5,5$ cm: Tab. III, 15).

36) Ravno dno manjeg lonca (diam. 5.5 cm) i fragmenat nešto većeg prstenastog dna lonca.

Po količini nađene crvene keramike ova grupa je na trećem mjestu. Među sivom keramikom zastupljen je fragmenat posude debelih zidova zeleno gledošana na unutarnjoj površini i tri fragmenta sive dimljene keramike vrlo fine obrade.

2. DOMAĆA GRUBA KERAMIKA

Nalaz domaće grube keramike po količini je brojniji od crvene keramike. Gruba keramika je skoro jednoobrazne fature, bez izuzetaka je od slabije prečišćene i slabo pečene zemlje. Tankih je do vrlo debelih zidova, crvene, žućkaste ili mrke boje. Boja ovih posljednjih nastala je usljed dimljenja. Faktura oboda posuda zajednička je svim primjercima a po tome ona pripada jednoj epohi i porijeklom je iz jedne radionice. Po fakturi i slabom pečenju keramika ne odgovara primjercima za koje se smatra da su rad majstora rimskog doba. Kako su i profili ove keramike tipično srednjevjekovni, to ovu svu domaću keramiku moramo pripisati kasnijoj srednjevjekovnoj keramici. To potvrđuju i okolnosti ovih nalaza o kojima će u zaključku biti govora. I ova keramika je obrađena po mjestima nalaza što pridonosi objašnjenju njenog postojanja u rimskoj vili. Najviše domaće keramike nađeno je u sjeverozapadnoj prostoriji i to u crnom sloju oko jame za otpatke. Zastupljeni su fragmenti poklopca, slavenskih lonaca gradišnog tipa, zdjela a najviše odlomaka loptastog lonca (»Bombentopfa«) slično kao i u vili u Brodču.

Sjevero-zapadna prostorija:

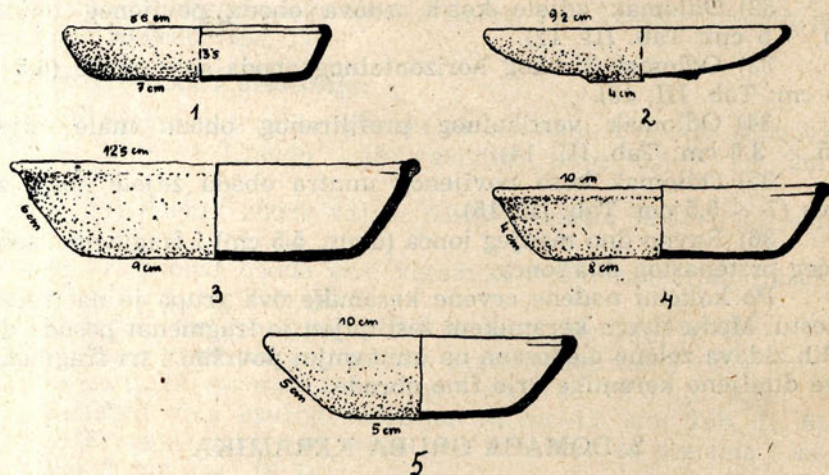
1) Dva fragmenta poklopca kojima nisu sačuvani obodi (10×5 , 7×5 cm: Tab. I, 1, 3).

2) Odlomak vrlo grubo rađenog lonca od neprečišćene zemlje, ruba lako izvijenog van te odgovara gradišnoj periodu prvoj ($10,5 \times 7$ cm: Tab. I, 2).

3) Devet rubova tipa lopastog lonca raznih tipova od početnog sa zadebljanim obodom izvijenim van (Tab. I, 6—10), zatim uski obodi koji teže vertikalno u vis (Tab. I, 4, 5) i najzad već razvijeni široki vertikalni obodi (Tab. I, 11—12). Većina ovih oboda ima tamnu

prevlaku od dimljenja (dim.: 15×2 , $5,5 \times 3$, $6 \times 3,5$, $5,5 \times 3$, $4,8 \times 2,8$, $7,2 \times 3,8$, $5,5 \times 4,5$, $6,5 \times 3,8$, $6,8 \times 4$ cm).

4) Tri fragmenta plitkih zdjela sa kružno zadebljanim rubovima diam. dna 5, otvora 10, vis. 5 cm: d. dna 9, otv. 12,5, vis. 6 cm: d. dna 8, otv. 10, vis. 4 cm: rekonstrukcije na sl. 2; 5, 3, 4).

Sl. 2

Sem ovih karakterističnih tipova oboda mnogobrojni su ostali fragmenti kao dna, poklopaca i već navedenih tipova zdjela i lop-tastih lonaca.

Sjeveroistočna prostorija:

5) Obod vrlo grube domaće keramike lako izvijen van, ranijeg gradišnog tipa, sa urezanim vertikalnim dvostrukim crtama na grlu ispod oboda (6×5 cm: Tab. II, 10).

6) Dva oboda tipa loptastog lonca jedan uskog a drugi širokog oboda vertikalnog ($7 \times 7,4$, $8,3 \times 5$ cm: Tab. II, 9 i 11).

Uz ove karakteristične fragmente brojni su odlomci dna i drugi fragmenti i po količini su jednaki količini crvene keramike nađenih u istoj prostoriji.

Jugozapadna prostorija:

7) Dva oboda plitkih zdjela zadebljanog širokog horizontalnog oboda i kosih zidova ($6 \times 6,5$, 6×5 cm: Tab. II, 13, 15).

8) Jedan uži i jedan široki vertikalni obod tipa loptastog lonca ($6,5 \times 5$, $7 \times 4,5$ cm: Tab. II, 14, i 16).

U ovoj prostoriji nađeno je vrlo malo ostataka keramike što smo već i kod crvene keramike konstantovali.

Jugoistočna prostorija:

9) Tri oboda lonaca blago izvijenih van prvog gradišnog tipa slavenskih lonaca vrlo grube tehnike rada ($4,5 \times 3,5$, 5×5 , $4,8 \times 3,2$ cm: Tab. III, 1, 2, 5).

10) Fragmenat zadebljanog oboda možda poklopca dimljene mrke površine (8×3 cm: Tab. III, 4).

11) Tri oboda tipa loptastog lonca sa vertikalnim obodom male širine ($6,5 \times 3$, $7 \times 5,5$, 6×2 cm: Tab. III, 7, 9, 10).

Istih tipova oboda loptastih lonaca ima više, zatim tri fragmentarna poklopca i priličan broj ostalih fragmenata, tako da u mnogom premašuje količinu crvene keramike nađene u ovoj prostoriji.

Uz istočni zid:

12) Fragmenat kratkog vertikalnog oboda lonca i široke drške, mrke dimljene površine, tankih zidova ($8 \times 3,5$, $6 \times 5,5$ cm: Tab. III, 17 i 23).

13) Fragmenat kružno zadebljanog i povijenog unutra oboda izgleda poklopca ($6,5 \times 5$ cm: Tab. III, 20).

14) Fragmenat oboda lonca lako izvijenog van, tankih zidova ($8 \times 3,5$ cm: Tab. III, 24).

15) Pet fragmenata oboda tipa loptastog lonca mrke površine od dimljenja sa širim vertikalnim obodom i savršenijeg rada na vitlu i tankih zidova ($8 \times 4,8$, $11,5 \times 4$, $6 \times 2,5$, 9×3 , 13×6 cm: Tab. III, 16, 18, 19, 21, 22).

Fragmenti keramike na ovom mjestu su vrlo brojni počev od najgrubljeg rada do boljeg rada na vitlu, i po količini dolazi odmah iza sjeverozapadne prostorije.

3. PREDMETI OD ŽELJEZA

Sjeverozapadna prostorija:

1) Veliki nož dosta izjedene oštrice (duž. 23,5; šir. 3,5 cm; Tab. IV, 5).

2) Dlijeto proširene oštrice i povijeno kod oštrice (d. 23,5 cm; Tab. IV, 6).

3) Odlomak dlijeta sa oštricom (duž. 7,5 cm; Tab. IV, 9).

4) Dva odlomka zvona za stoku (duž. 12, šir. 4 cm; Tab. IV, 2).

5) Klinac velike okrugle glave (duž. 9 cm; Tab. IV, 3).

6) Željezni predmet (okov?) u obliku slova X (duž. 17, šir. 17 cm; Tab. IV, 8). Sličan je okovu koji se pojavljuje i na štitu^{1a}.

7) Komad kovanog bakrenog lima možda od posude (diam. 17 cm).

Mali fragmenat drške oruđa (srpa?) duž. 8; šir. 2,5 cm).

Sjeveroistočna prostorija:

10) Željezni okov u obliku šupljeg cilindra sa poklopcima na oba kraja (vis. 5,5, diam. 5 cm; Tab. IV, 7).

11) Dve baglame (duž. 10 i 11 cm; Tab. IV, 4).

12) Okov za rezu od vrata (duž. 10; š. 2,8 cm; Tab. IV, 1).

^{1a} F. Ritterling, Das frühromische Lager bei Hofheim im Taunus, Nassauische Annalen, 40—1912, Wiesbaden, 1913, Sl. 24 i Tab. XVIII, 1 i 17.

- 13) Dva manja klinca manje okrugle glave (duž. 7,5 i 5,5 cm).
 14) Fragmenat nekog oruđa sa drškom (možda noža većeg) (duž. 9,5; šir. 3 cm; Tab. V, 2).

Jugozapadna prostorija:

- 15) Dve kuke velikog poprečnog kraka (duž. 7 i 8 cm).
 16) Tri klinca sa velikom okruglom glavom (duž. 9,5 i 10 cm).

4. PREDMETI OD STAKLA

Sjeverozapadna prostorija:

- 1) Fragmenat male posudice od svjetlozelenkastog stakla, nešto zadebljanog i povijenog oboda unutra (2 × 2,3 cm).
 2) Fragmenat debljeg bijelog stakla mutne površine sa ugraviranim ornamentom lučnih linija slični ornamentu boce iz Kelna² (6 × 7 cm). Ova tehnika rada odgovara kasnoj antici (Tab. VI, 3).

Sjeveroistočna prostorija:

- 3) Fragmenat kružno zadebljanog oboda male posudice od zelenkastog stakla (4 × 0,8 cm).
 4) Osam fragmenata posude od bjeličastog debljeg stakla sa ugraviranom trakom od paralelnih horizontalnih linija između kojih su pojasevi sa poljem duguljastih elipsastih udubljenja u tehnici sličnoj rovašenju (tzv. »Hohlschliff«-a): I tehnika graviranja i »Hohlschliffa« često kombinovane javljaju se masovnije u III i IV vijeku³. (Tab. VI, 12).

5. PREDMETI OD BRONZE

Sjeveroistočna prostorija:

- 1) Krstasta fibula sa tri veće glavice u obliku luka. (duž. 6,5, šir. 5 cm). Noga fibule je odlomljena, izgleda da je na kraju bila ukrašena urezanim ornamentom. Poprečni krak glave fibule je profilovan. Iгла nedostaje. Spada u razvijeniji tip tzv. »Armbrustfibel« koji se javlja od III vijeka do IV v. Naša fibula spada već u razvijeniji tip sa kratkim poprečnim krakom profiliranim i velikim glavicama oblika glavice luka. Ovaj oblik se u Panoniji javlja tek od IV vijeka⁴, a isti je nađen i u vili u Brodci⁵ (Tab. V, 3).
 2) Bronzani masivni ključ široke drške koja se tek blizu zubača ključa sužuje. Ključ je za tip brave na zavor (tzv. »Schiebschloss«). Polje drške je ornamentisano sa dve trake sitnih urezanih crtica i dve šire trake sa ornamentom riblje kosti (duž. 9,3 cm; Tab. VI, 5).

² Anton Kissa, *Das Glas im Altertum*, B. II, Leipzig 1908, str. 531, sl. 241.

³ Anton Kissa, op. cit., str. 388 i 634.

⁴ Ilona Kovrig, *Die Haupttypen der kaiserzeitlichen Fibeln in Pannonien*, *Dissertationes Pannonicae* II, 4, 1937, str. 128.

⁵ Irma Čremošnik, *Arheološka istraživanja u Brodci, Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne, Zavičajni muzej u Tuzli*, Knj. I, 1957, Tab. IV, 1.

Sjevero-zapadna prostorija:

3) Fragmenat glave krstaste fibule («Armbrustfibel») neukrašenog poprečnog kraka sa malim glavicama na kraju (duž. 4.5 cm). Od tankog luka je samo mali dio očuvan, dok noga i igla fibule nedostaju. Po jednostavnom i kratkom neukrašenom poprečnom kraku, i malim još nerazvijenim glavicama spadala bi u početak razvoja ovog tipa⁶. (Tab. V, 4).

4) Manji bronzani ključ za bravu na zavor («Schiebschloss»). Drška se od vrha prema zubcima ravnomjerno sužava. Ponešto je oštećene površine, te se ornament urezanih paralelnih i kosih linija vidi još samo pri dnu drške kod zubaca. (duž. 6,5 cm; Tab. V, 5).

6. NALAZI NOVCA

1) A :IMP. TRAIANO. AUG. GER. DAC., R.: S. P. Q. R. OPTIMO PRINCIPI, ALIM: ITAL., Coh. II/9, 98—117. Nađen u jami u sjeverozapadnoj prostoriji.

2) A. — Lik Aleksandra Severa (232—235 g), R. upropašćen, incus.

Ovaj oskudni nalaz novca ne daje nam mogućnost da i na osnovu novca datiramo postojanje ove vile.

Zaključak

Iz izloženog materijala vidimo da je vila po načinu građenja i nalazima tipično rimska i da je nastala u doba kasne antike. Spada u tip skromnih domaćih građevina, sa četvrtastom osnovom, i bez hipokaustnog grijanja. Potpune analogije nemamo za sada kod nas, te time ovdje imamo novu varijantu tipa vile sa četvrtastom osnovom. Po tome što nema hipokaustnog uređaja, i po jednostavnosti rasporeda prostorija, ona pripada tipu autohtonih gradnji, kao što je treća vila u Lisičićima i još neke druge⁷.

Nalazi iz vile mogli su se podijeliti uglavnom u dvije velike skupine. Sa sigurnošću se mogla izdvojiti rimska keramika crvena i siva, koja se javlja i u ostalim antičkim vilama, zatim staklo i bronzani predmeti. Jedino je teško odrediti kulturnu pripadnost željeznih predmeta, jer im oblici nisu karakteristični. Drugu veliku, po količini najbrojniju grupu predmeta, pretstavljaju fragmenti grube keramike, i to ranoslavenske i kasnije srednjevjekovne. Među ovom grupom keramike nisu zapaženi karakteristični rubovi grube rimske keramike. Ona je bila najbrojnija u sjeverozapadnoj prostoriji, nad jamom ukopanom kraj ognjišta.

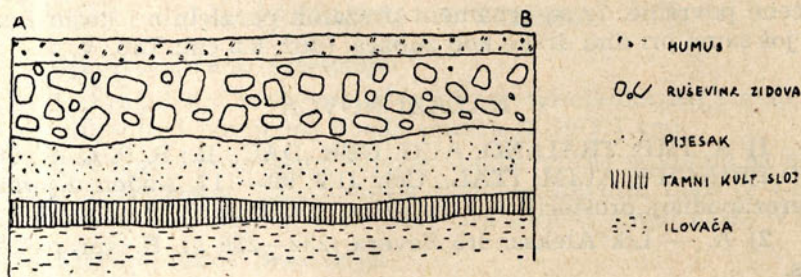
Prisustvo srednjevjekovne keramike pokazuje da su Slaveni u svoje doba naselili ovu kuću, slično kao i vilu u Brodču⁸. Profili

⁶ Hona Kovrig, op. cit., str. 125.

⁷ I. Čremošnik, Dalja istraživanja na rimskom naselju u Lisičićima, G Z M 1957, str. 155, bilj. 23 i 24.

⁸ I. Čremošnik, Arheološka istraživanja u Brodču, Članci i građa..., knj. I, str. 127.

slojeva nad ostacima zgrade pokazuju takođe sličnu situaciju kao i Brodču (Sl. 3). Postoji samo jedan kulturni sloj sa nalazima, što znači da je vila bila naseljena od rimskog doba do srednjeg vijeka. Da li je bilo kraćih prekida u nastanjivanju ove vile ne može se odrediti po ovom jedinstvenom kulturnom sloju. Profil u svim prostorijama, osim u velikoj sa jamom, pokazuje od površine prvo 10 cm debeo sloj humusa, ispod toga 20—30 cm debeo sloj ruševine od kamena, opeke i maltera, zatim 20—30 cm sterilan sloj žutog rječnog pijeska, i najzad 10 cm debeo crni kulturni sloj sa nalazima ke-

Sl. 3

ramike i drugih predmeta, ognjištima i jamom sa otpacima. Ovaj sloj se u sjeverozapadnoj prostoriji oko jame sastoji od crne masne zemlje, a debeo je ovdje 20 cm. U ovome sloju nađena je većina odlomaka srednjevjekovne keramike, te se po tome može suditi da ova jama pripada srednjevjekovnom periodu, jer u rimskim vilama tako što do sada nije nađeno, a ona je naprotiv tipična za slavenska naselja. Možemo zato pretpostaviti da su Slaveni uz svoje ognjište u vili ukopali i jamu, u koju su bacali otpatke.

Jamu za otpatke nalazimo skoro redovno u ranoslavenskim naseljima, kao na pr. kod nas na Najevnoj ciglani u Pančevu⁹, gdje se jama nalazila kraj ulaza u kuću koju datiraju u VIII—IX vijek, i u Bostaništu u Bačkoj, gdje se je jama nalazila takođe u samoj sobi uz peć. Takve se jame pojavljuju uz peći i u ranoslavenskim zemunicama VIII—IX vijeka u Ukrajini i Monastirištu kod Poltave¹⁰. Naši nalazi pokazuju najviše sličnosti sa nalazima u Bostaništu. I ovdje se rimski sloj nije mogao izdvojiti stratigrafski od slavenskog¹¹. Zatim u oba ova naselja nalazimo uglavnom dvije vrste posuda i to plitke tanjire i lonce. Ravni obodi tanjira iz Bostaništa (Tab. II, 1—11) raznih varijanti, sa više ili manje proširenim ravnim rubom na vanjskoj ili unutarnjoj strani, zastupljeni su i u Tutnjevcu (Tab. II, 13 i 15: Sl. 2; 1, 3, 4, 5). Slično je i sa obodima lonaca. U Bostaništu su zastupljeni obodi gradišnog tipa keramike kao i u Tutnjevcu, zatim najraniji tip uskog vertikalnog srednjevjekovnog obo-

⁹ Zaštitno kopanje kod Pančeva, Muzeji I, 1948 god., str. 59.

¹⁰ Rajko L. Veselinović, Staroslavensko naselje na Bostaništu kod Mošorina u Bačkoj, Rad Vojvodanskih muzeja II, 1953 g., str. 19.

¹¹ Ibidem str. 38.

da loptastog suda, koji ima kasnije tendenciju da se širi vertikalno. Tom tipu oboda pripadaju u Bostaništu primjeri Tab. III, 3 i 6 a njemu odgovara oblik iz Tutnjevca Tab. I, 4, 5 a tipu u Bostaništu Tab. III, 5 odgovara oblik u Tutnjevcu Tab. I, 7. U Tutnjevcu imamo uz to i nešto razvijenije oblike rubova loptastog lonca, znači da je ovo naselje trajalo nešto duže nego ono u Bostaništu.

Što se tiče srednjevjekovnih nalaza u tutnjevačkoj vili, pada u oči brojna keramika. Drugih karakterističnih predmeta ne nalazimo. Jedino bi se za neke željezne predmete moglo pretpostaviti da su možda i kasnijeg srednjevjekovnog porijekla. Među ovom keramikom su dosta brojno zastupljeni fragmenti rađeni rukom. I fragmenti sa karakterističnim rubovima najranije gradišne keramike su vrlo primitivno rađeni i na njima se često vide tragovi obrade (izvlačenja) rukom. Dosta su nesavršene tehnike i fragmenti sa rubovima koji spadaju u početni tip loptastog lonca. Međutim rubovi srednjevjekovne keramike kasnijeg tipa loptastog lonca, sa širim vertikalnim obodom, su rađeni na vitlu, savršenom tehnikom, sa tankim zidovima. Faktura tih posuda je samo malo bolje prečišćena nego kod ostalih fragmenata.

Među ovom grubom keramikom problem pretstavljaju samo zdjele (Sl. 2: 3, 4, 5) sa rubovima koji se takođe javljaju na rimskom posudu, ali im fraktura odgovara ostalim srednjevjekovnim fragmentima, dakle gruboj keramici, koja je po fakturi dosta jedinstvena.

Prema tome među srednjevjekovnom keramikom bi bili zastupljeni i najraniji oblici slavenske keramike rađene rukom, zatim tipovi rubova slavenske gradišne keramike, i najzad tipovi rubova kasnije srednjevjekovne keramike. Time bi se moglo reći da je zastupljena keramika od ranoslavenskog perioda do kasnijeg srednjeg vijeka, i da je prema tome život u vili od kasne antike neprekidno trajao dalje. Međutim, fakat, da se i u kasnijem Srednjem vijeku mogu javljati primjerci potpuno primitivne tehnike rada ne dozvoljava da sa sigurnošću tvrdimo da je vila naseljena odmah po dolasku Slavena. U rješavanju tog problema, kao što smo već napomenuli, ne može nam pomoći ni stratigrafija. Preciznije datiranje života u vili otežava nam i problem datiranja gradišne i kasnije srednjevjekovne keramike kod nas. Datiranje za sada osnivamo prema analogijama u susjednim zemljama, što ne mora sasvim da odgovara našim prilikama. Pojava gradišne keramike postavljala se do sada u VIII—XII vijek, s tim da se vitlo javlja u IX vijeku. Novija istraživanja u Poljskoj međutim pokazuju da se pojava primitivnog vitla javlja već mnogo ranije, u VI vijeku¹². Kasnija srednjevjekovna keramika datira se kod nas prema nalazima u Njemačkoj u period od X do XV vijeka, što takođe ne može da bude siguran oslonac za naše zaključke, sve dok ne dobijemo potvrdu za to i na našem terenu.

Dakle, što se tiče vremenskog određivanja upotrebe ove vile, možemo samo konstantovati, da nas tragovi života u njoj vode sve

¹² Jozef Kostrzewski — *Les origines de la civilisation Polonaise*, Paris 1949, str. 293.

do razvijenog srednjeg vijeka, s napomenom da je možda bilo i prekidu u njenom nastavanju.

Iz analize nalaza možemo prema svemu zaključiti, da vila potiče iz doba kasne antike i da je ostala u upotrebi i poslije doseljenja Slavena. Slaveni su, prema svome načinu stanovanja, u postojećoj kući napravili svoje ognjište i kraj njega ukopali jamu za otpatke. Napuštanje vile prouzrokovala je kako izgleda neka poplava, jer se nad kulturnim slojem nalazi debeo nanos rječnog pijeska, kojeg je poslije pokrio sloj ruševina.

EINE RÖMISCHE VILLA MIT SLAWISCHER SIEDLUNG IN TUTNJEVAC

Im Jahre 1956 unternahm das Heimatsmuseum in Tuzla auf der römischen Lokalität Tutnjevac die Untersuchung der Ruine auf der Wiese des Dimitrije Sekulić, die sich in der Nähe des Ortes befindet, an welchem im Jahre 1888 das Gebäude gefunden wurde¹.

Es wurde ein kleines viereckiges Gebäude (16×19 m) mit 4 Räumen von ungleicher Grösse gefunden, dessen Vorhalle sich anscheinend an der Südseite befand (Abb. 1). In den beiden Nordräumen fanden sich die Reste der Feuerstellen und in der nordöstlichen auch die Abfallgrube.

Von den Funden sind die keramischen am häufigsten. Die rote und graue römische Keramik ist den Keramiken der übrigen spätantiken Villen ähnlich (Tafel I, 13—29, II. 1—8, III. 6—8, 11—15). Auf Grund der Formen und Ausarbeitung gehört die rohe einheimische Keramik der mittelalterlichen an. (Tafel I, 1—8, Abb. 2, 3, 5; Tafel II, 9—16 und III, 5—10, 16—24). Es wurden noch Eisengegenstände gefunden, spätantikes Glas (Tafel VI, 2, 3) und eine Bronzefibel aus dem IV. Jahrhundert.

Die Mehrzahl der Funde, und somit auch die Villa, gehört der Spätantike an. Den einfachen Konstruktionen gemäss, ohne hypokaustischer Heizung, gehört, wie auch die Villa in Lisičići, zum Typ autochthoner Bauten⁷.

Die Anwesenheit mittelalterlicher Keramik weist darauf hin, dass die Slaven später dieses Haus besiedelten, wie es auch bei der Villa in Brodac⁸ der Fall war. Die Schichtenprofile zeigen eine ähnliche Situation wie jene von Brodac (Abb. 3). Das Bestehen einer einzigen Kulturschicht mit Funden weist darauf hin, dass die Villa von römischer Zeit bis ins Mittelalter bewohnt war. Ob kürzere Unterbrechungen in der Bewohnung der Villa stattgefunden haben, kann auf Grund dieser einzigen Kulturschicht nicht ermittelt werden, was auch leider nicht an Hand der Keramikfunde aus dem Mittelalter geschehen kann.

Die Mehrzahl der Keramiken wurden in der Kulturschicht über der Grube gefunden, die bis 20 cm dick war, und von den Abfällen herrührt, die in die Grube geworfen wurde. Diese Grube neben den Häusern oder den Feuerstellen werden in den slawischen Wohngruben des VIII—IX Jahrhunderts gefunden. 9, 10, 11. Die Wohngrube in Bostanište¹¹ gibt der Einteilung sowie der Keramik entsprechend die beste Analogie. Unter der Keramik aus dieser Schicht sind handgearbeitete Fragmente vertreten, ferner Randprofile der frühesten sog. Burgkeramik die auf der primitiven Drehscheibe gearbeitet wurden, Ränder des frühesten Typus der Bombentöpfe noch in schlechter Arbeitstechnik sowie entwickeltere, breitere Ränder des gleichen Typus in vollkommenerer Ausarbeitung.

Wenn auch in den Funden mittelalterliche Keramik von der primitivsten handgearbeiteten bis zur späteren mittelalterlichen Keramik des 10—12 Jahrhunderts vertreten sind, können trotzdem die Datierungen nur annähernd ausgeführt werden. Die sog. Burgkeramik sowie auch die späte mittelalterliche

Keramik wird bei uns auf Grund der Analogie aus benachbarten Regionen datiert, doch ist dieses durch sichere Funde auf unserem Terrain noch nicht bestätigt worden. Daher kann nur festgestellt werden, dass die Villa von der Spätantike bis gegen das 12. Jahrhundert, vielleicht mit Unterbrechungen, bewohnt war.

ARCHÄOLOGISCHE FUNDE IN GORNJI BRODAC

Vorbemerkung: Die Studie unter diesem Titel wurde im Heft Nr. 1 der »Članci i Građa« veröffentlicht. Beim Satz der Zusammenfassung kam es aus technischen Gründen zu einer Verkürzung des Textes, wodurch der Inhalt seinen Sinn verloren hat.

Die Redaktion gibt daher nochmals den vollen Text wieder.

1. Ein slawischer Friedhof. Auf Grund einer Meldung, dass man beim Sandaushub im Obstgarten des D. Milinković in Gornji Brodac auf einen Friedhof mit Beigaben gestossen sei, wurde eine kleine Probegrabung unternommen. Die Grabung zeigte, dass nur der spätere Teil des Friedhofes unberührt blieb, indem man nur noch das Fragment eines Ringes aus dem XIII Jahrhundert fand¹. (Abb. 2). Nach dem einzig erhaltenen Gegenstand aus diesem Friedhof, einem runden slawischen Ohrgehänge dalmatinischen Typus, kann angenommen werden dass der Friedhof der slawisch-mittelalterlichen Zeit angehört, was auch die Meldungen über andere Beigaben, wie Ohrgehänge verschiedener Grösse, Ringe, Sporen, Armringe aus Kupfer und Silber, die dort früher entdeckt wurden, bestätigen.

2. Eine römische Villa in Prekaje. Auf den Feldern, genannt »Prekaje« in Gornji Brodac war schon von früher den Einwohnern bekannt gewesen, dass sich unter der Erde Reste einer Wohnstätte befinden. Der Inhaber dieses Feldes, Vljako Mandić, grub hier auch nach Schätzen, wobei er den südlichen Teil der Fundamente des Gebäudes vollkommen zerstörte.

Die Ausgrabungen brachten den Teil einer Villa rustica zu Tage. Sie besteht aus einem grossen Raum (Nr. 3) auf dessen nördlicher Seite zwei kleinere Räume liegen. Auf der südlichen Seite liegen zwei weitere kleine Räume, deren Mauern durch die Schatzgräberei gänzlich zerstört sind (B. 3).

Die Fundamente des Gebäudes bestehen aus grösseren Kiessteinen die mit hartem Mörtel gebunden sind. Die Mauern bestanden aus Ziegeln, die aber nur teilweise erhalten sind. Der Fussboden ist nicht erhalten; in allen Räumen ist die Kulturschicht gleich tief (70 cm).

Der grosse Raum (Nr. 3) diente, den keramischen Funden sowie den Gussabfällen und der Schlacke nach zu urteilen, als Arbeitsraum. In seiner nordöstlichen Ecke war ein Ofen, dessen Fundament 1 m breit ist und aus rotgebrannter Erde besteht. Eine dünne Schicht rotgebrannter Erde zieht sich der ganzen nördlichen Mauer entlang (siehe Profil C-D, B. 4). Mit diesem grossen Raum war anscheinend auch der apsidale Raum verbunden. In der Krümmung der Apside wurde eine 30 cm dicke Schicht von schwarzen Brandresten gefunden, der vielleicht von einem Ofen stammt, da man auch hier viele Fragmente von Keramik fand, (siehe Profil G-H, B 4) Keramik feinerer Art, die sicher auch als Hausrat diente, fand man in den zwei nördlichen Zimmern.

Funde von Keramik und anderen Gegenständen enthielten nur die unterste Kulturschicht (von 50 bis 70 cm) und weniger die Schicht über ihr, die aus Mörtel, Ziegeln und Steinen, also Schutt des Gebäudes, bestand (von 25 bis 50 cm Tiefe). Die oberste Schicht wurde immer bebaut und von Schuttresten gereinigt. (Siehe Profil A-B, B 4). In den südlichen zwei Zimmern fand man an Stelle der Schuttschicht eine solche die aus lauter kleinen Ziegelstücken besteht, und wahrscheinlich Reste von Suspensuren darstellen.

Die Funde: Die Villa in Gornji Brodac ist sehr reich an Kleinfunden. Unter ihnen steht die Keramik an erster Stelle. In groben Zügen kann die primitive Hauskeramik (Tafel I, 1—21), die feine graue Keramik und ihre einheimischen Nachahmungen (I, 22—3, III—24), die rote Keramik (III, 1—18) und nur wenig Reste von Terra sigillata (V, 1—3) unterschieden werden.

Die Gegenstände aus Glas, Fragmente von Glasgefässen und Schmuck aus Glaspasta (III, 20—27) sind typisch römisch, nur die Fragmente aus Fensterglas sind von einer fortgeschritteneren Technik als es die römische war (Tafel VI, 5, 6). Unter den Bronzegegenständen zeichnet sich der Gürtelbeschlag als römisch aus (IV, 2), die Sporen (IV, 3), und die zwei Fibeln (IV, 1, 17) aus dem IV. Jahrhundert neuer Zeitrechnung. Die Eisengegenstände sind ausser den Teilen eines Schiebeschlosses (IV, 18—20) nicht besonders charakteristisch. Unter den Ziegelfunden ist eine mit dem Abdruck der Fusssohle einer Sandale interessant. (Tafel V, 8). Solche, mit Nägeln beschlagene Sandalen wurden in Militärlagern in Windonissa⁵, in Saalburg und Zugmantel gefunden, ein sehr reicher Fund auch in Köln⁶. Der Grösse und starken Benagelung der Sohle nach scheint der Abdruck von einer Männersandale zu stammen. In der Villa fand man auch ziemlich viele Reste von Tierknochen, wie vom Pferde, Rind, Schaf, Ziege, Eber und Hirsch⁶. Die Funde der römischen Münze datieren vom 215 bis zum 315 Jahre unserer Zeitrechnung.

Schlussbetrachtungen. Die Gebäudereste von Gornji Brodac gehören zu dem kleinen Typ der Villa rustica die in Bosnien sehr zahlreich sind. Der Typ ist sonst schwer zu bestimmen, da der Teil mit den Wohnräumen zerstört ist. Auch diese Villa hat, wie mehrere bei uns entdeckte Villen⁷, einen grossen Raum, meist Arbeitsraum, der, wie auch in Gallien, aus dem alten Zentralraum des prähistorischen Hauses hervorgeht 9, 10, 11, 12.

Das schwerste Problem in Gornji Brodac sind die Funde von Fensterglas und ein Teil der Keramik, die sich von der bekannten römischen Ware unterscheiden. Während das Gebäude und die anderen Funde sicher aus römischer Zeit sind, führt uns das Fensterglas und ein Teil der Keramik bereits in das Mittelalter. Das Fensterglas ist auf beiden Flächen gleich durchsichtig und dazu dünner. Es zeigt eine vollkommeneren Technik. Den Umstand, dass man nur dieses spätere Fensterglas fand, kann dadurch erklärt werden, dass man das römische Fensterglas im Mittelalter sammelte und einschmolz¹³.

Unter der Keramik ist die mittelalterliche schwer auszuscheiden. Es hat den Anschein, dass die späteren mittelalterlichen Bewohner das Gebäude unbeschädigt übernommen haben, weshalb es nicht möglich ist, die spätere Keramik stratigraphisch zu unterscheiden. Die spätere Keramik lässt sich nur auf Grund der grösseren Anzahl der für das Mittelalter charakteristischen Profile ausscheiden. Unter diesen Profilen sind die »Bombentöpfe« am häufigsten, die auch in anderen mittelalterlichen Funden reichlich vertreten sind. In Bosnien findet man Anfangsstufen dieses Typus (I, 8, 20) aber auch die vorgeschrittenere Formen mit hochgezogener verdickten Lippe der späteren Typen (II, 6, 8, 19). Nach den analogen Funden in Nondwestjugoslawien¹⁵ und Deutschland^{17—21} erscheinen diese Typen (I, 12, 18, 20, II, 6, 8, 10, 19, 20) in der Zeit vom XI—XIV Jahrhundert. Schwerer ist die Chronologie der Gefässdeckeln festzustellen, da diese Typen (I, 5, 17, 21) bei römischer²² wie auch mittelalterlicher Keramik²⁰ vorkommen.

Bei der Scheidung der mittelalterlichen und römischen Keramik ist mit der Faktur wenig geholfen. Auf Grund der Randprofile kann festgestellt werden, dass die rote Keramik samt ihrer Nachahmungen und die feine graue und dunkle Ware (I, 22, 24, II, 2, 4, 7, 13, 15, 16) römischer Herkunft sind. Unter den Nachahmungen der grauen Keramik zeigen die meisten Randprofile der Imitationen bessere Qualität römische Formen (I, 26, 29, II, 5, 14, 18, 9). Die schlechteren zeigen wieder in Mehrzahl Randprofile der Bombentöpfe, also der mittelalterlichen Keramik. Es ist manchmal schwer, die Grenze zwischen den schlechteren und besseren Imitationen zu bestimmen, da es in der Qualität der Faktur der Fragmente sehr viele Varianten gibt.

Auch unter groben Hauskeramik sind am meisten die Randprofile der »Bombentöpfe« und Fragmente mit herausgebogener Randlippe, die charakteristisch für slawische Funde sind, vertreten. Ihre Faktur ist sehr grob und nicht genügend gebrannt, so dass sie einen Verfall in der Qualität gegenüber der römischen darstellen.

Obwohl es gelungen ist, in groben Zügen die Keramik zu trennen, bleiben noch viele Probleme, besonders in Bezug auf die mittelalterliche Keramik, zu lösen. So z. B. die Frage, ob die Keramik überhaupt in die Zeitspanne des XI—XIV Jahrhunderts zu stellen ist. Einerseits glaubt man an

eine ununterbrochene Benützung der Villa, andererseits hat man offensichtlich eine Lücke in den Typen der keramischen Produkte. Wie sollte man ferner die Unterschiede in der Bearbeitung und Qualität deuten? Sind die Erzeugnisse zu verschiedenen Zeiten entstanden oder ist diese der ungleichmäßigen Bearbeitung seitens der einheimischen Betriebe zuzuschreiben?

Die Lösung dieser Fragen müssen auf einen späteren Zeitpunkt verschoben werden.

Tabla I

Tabla II

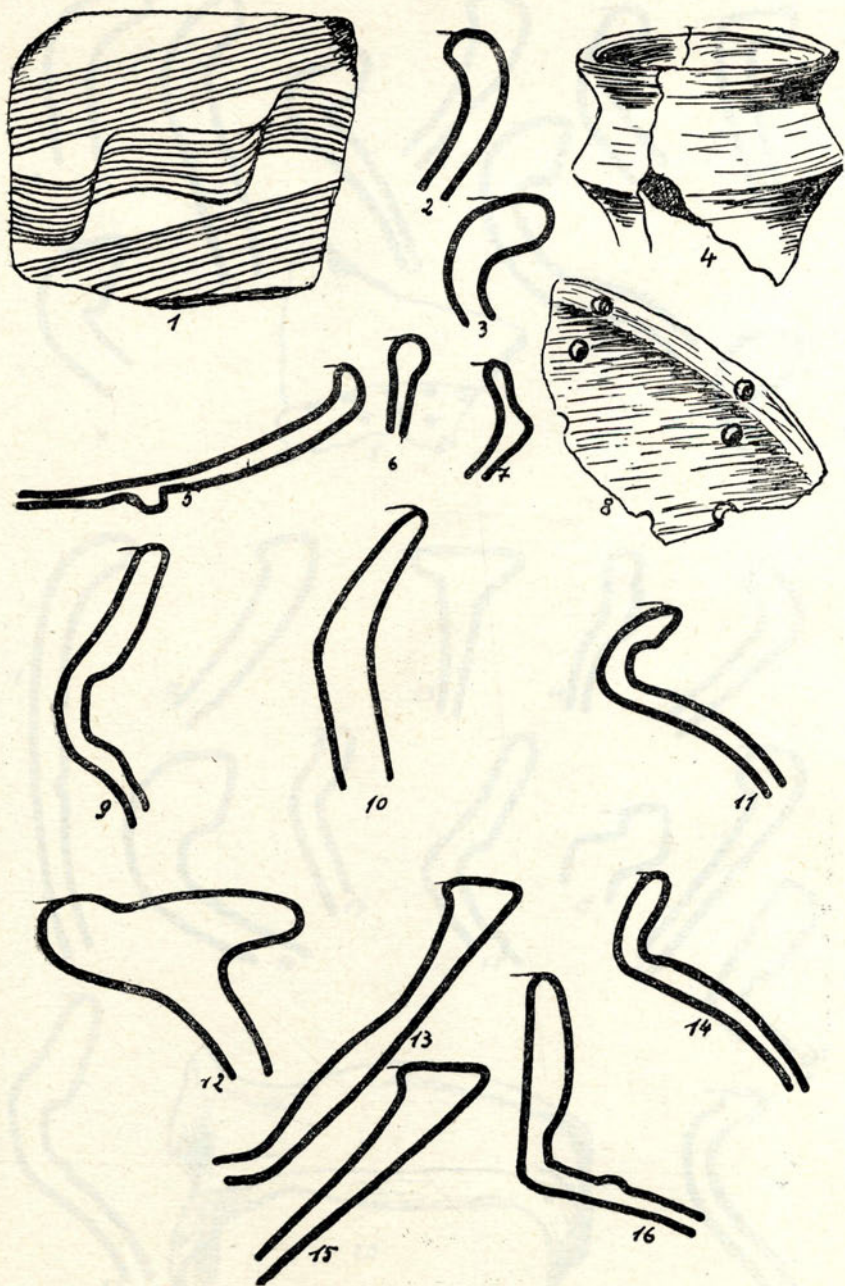

Tabla III

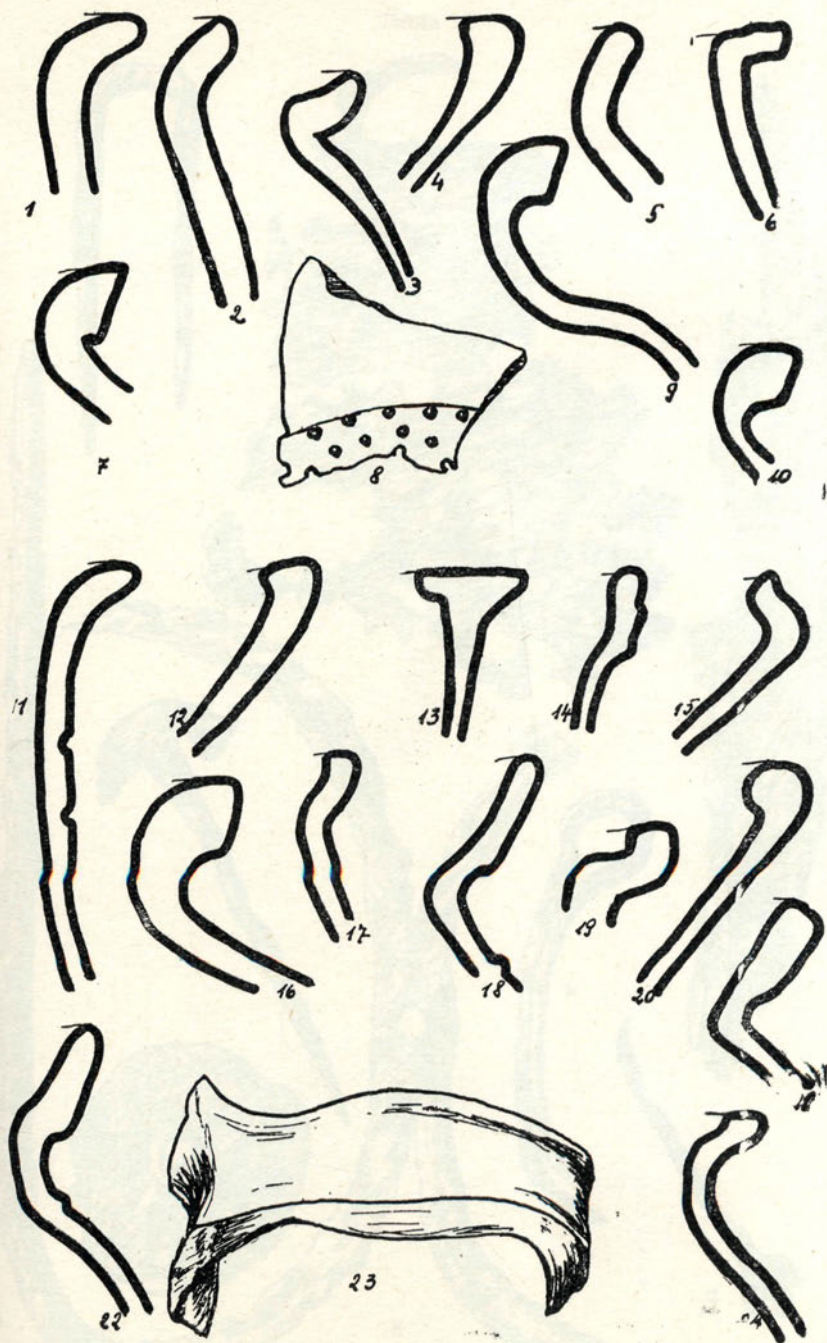

Tabla IV

Tabla V

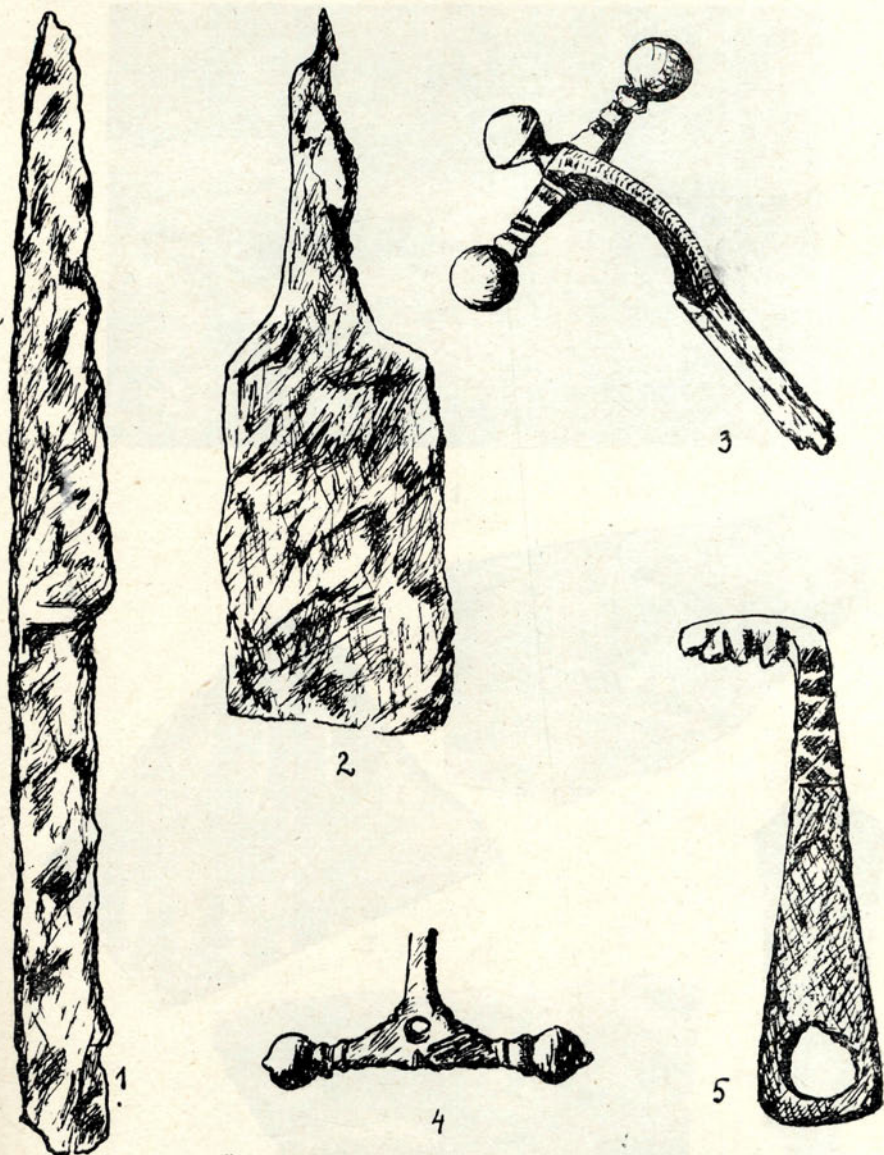
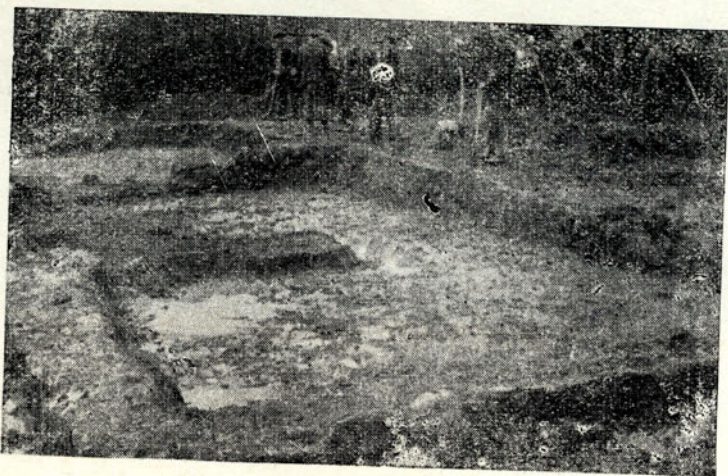
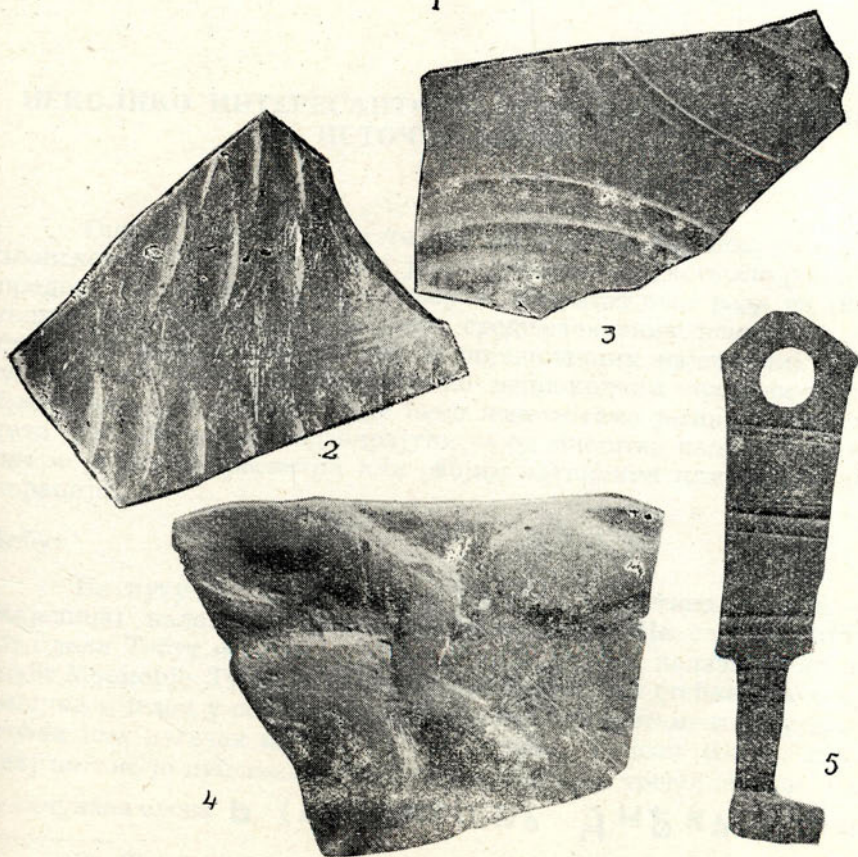

Tabla VI

1

2

3

4

5